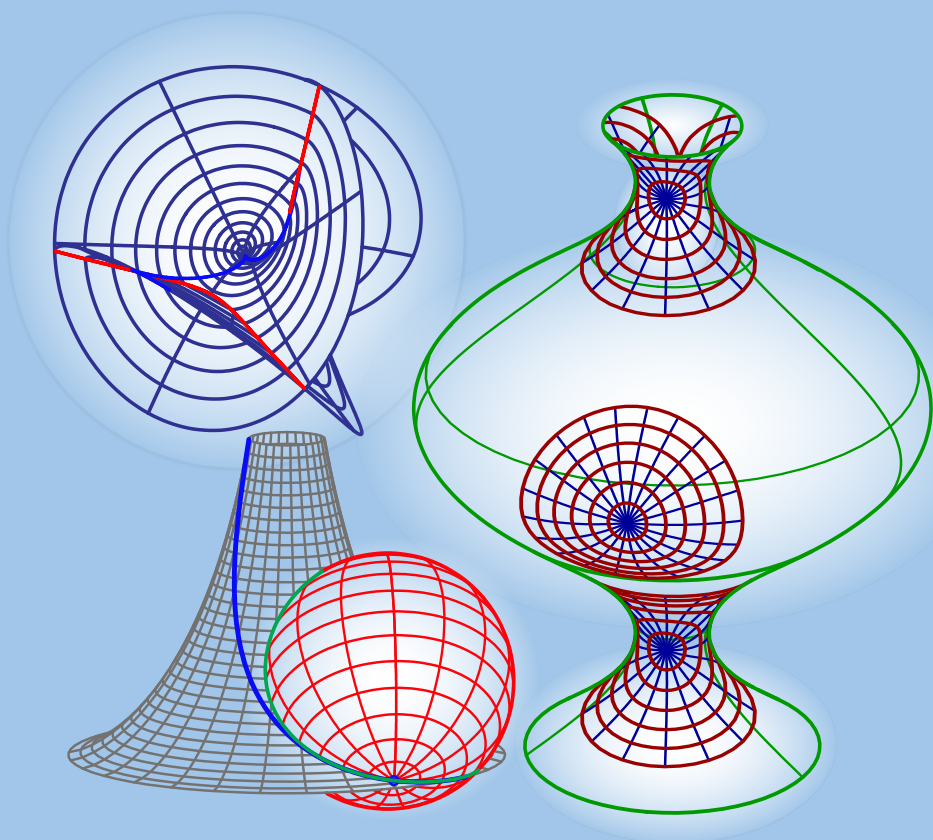

Ć. Dolićanin, E. Malkowsky, V. Veličković

DIFERENCIJALNA GEOMETRIJA I NJENA VIZUELIZACIJA

DRŽAVNI UNIVERZITET U NOVOM PAZARU
AKADEMSKA MISAO

Diferencijalna geometrija i njena vizuelizacija

Odlukom Matičnog odbora za matematiku, kompjuterske nauke i mehaniku Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije od 21.06.2021. ova knjiga je kategorisana kao monografija vodećeg nacionalnog značaja M41

Ćemal Dolićanin

Eberhard Malkowsky Vesna Veličković

DIFERENCIJALNA GEOMETRIJA I NJENA VIZUELIZACIJA

Državni univerzitet u Novom Pazaru

Akadska misao

Beograd, 2021.

Ćemal Dolićanin • Eberhard Malkowsky • Vesna Veličković

DIFERENCIJALNA GEOMETRIJA I NJENA VIZUELIZACIJA

Recenzenti

prof. dr Vladimir Rakočević, redovni profesor PMF-a u Nišu i dopisni član SANU
prof. dr Neda Bokan, redovni profesor u penziji Matematičkog fakulteta Univerziteta u
Beogradu

prof. dr Ljubica Velimirović, redovni profesor PMF-a u Nišu

Lektor

Snežana Krstić Tomić

Izdavači

Državni univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar
Akademska misao, Beograd

Za izdavače

prof. dr Miladin Kostić, rektor
Marko Vujadinović, dipl. inž. elektr.

Štampa

Akademska misao, Beograd

Tiraž

100 primeraka

ISBN 978-86-81506-09-7

Odlukom rektora Državnog univerziteta u Novom Pazaru prof. dr Miladina Kostića br. 854/21 od 15.3.2021. godine, rukopis je odobren za štampu kao monografija.

NAPOMENA: Fotokopiranje ili umnožavanje na bilo koji način ili ponovno objavljivanje ove knjige – u celini ili u delovima – nije dozvoljeno bez prethodne izričite saglasnosti i pismenog odobrenja izdavača.

Sadržaj

Predgovor	vii
Spisak slika	ix
Uvod	1
1 Krive u trodimenzionom euklidskom prostoru	5
1.1 Tačke i vektori	5
1.2 Vektorske funkcije realne promenljive	12
1.3 Opšti koncept krivih	15
1.4 Neki karakteristični primeri ravnih krivih	20
1.5 Dužina luka krive	33
1.6 Vektori triedra krive	42
1.7 Freneove formule	49
1.8 Geometrijski značaj krivine i torzije	54
1.9 Oskulatorni krugovi i sfere	57
1.10 Involute i evolute	63
1.11 Fundamentalna teorema krivih	72
1.12 Linije konstantnog nagiba	76
1.13 Sferne slike krive	89
2 Površ i u trodimenzionom euklidskom prostoru	93
2.1 Površ i krive na površima	93
2.2 Tangentne ravni i vektori normala površi	100
2.3 Dužina luka, uglovi i Gausovi prvi fundamentalni koeficijenti	102
2.4 Krivina krivih na površima, geodezijska i normalna krivina	114
2.5 Normalna, glavne, Gausova i srednja krivina	122
2.6 Oblik površi u okolini tačke	159
2.7 Dupinova indikatrisa	167
2.8 Linije krivine i asimptotske linije	169
2.9 Trostruki ortogonalni sistemi	189
2.10 Vajngartenove jednačine	195
3 Unutrašnja geometrija površi	209
3.1 Kristofelovi simboli	209
3.2 Geodezijske linije	224
3.3 Geodezijske linije na površima sa ortogonalnim parametrima	238
3.4 Geodezijske linije na rotacionim površima	242
3.5 Minimalno svojstvo geodezijskih linija	248

3.6	Ortogonalni i geodezijski parametri	253
3.7	Levi-Čivita paralelizam	265
3.8	Teorema Egregium	271
3.9	Preslikavanja između površi	274
3.10	Gaus–Boneova teorema	297
3.11	Minimalne površi	300
	Literatura	317
	Indeks pojmova	327

Predgovor

Knjiga *Diferencijalna geometrija i njena vizuelizacija* nastala je kao rezultat višegodišnjeg rada autora u oblastima diferencijalne geometrije i vizuelizacije matematike. Ona sadrži teme iz lokalne teorije krivih i površi u trodimenzionom euklidskom prostoru.

Pored studenata koji u nastavnom planu imaju predmet *Diferencijalna geometrija*, ova knjiga je namenjena i svima koji se sa segmentima ovog gradiva sreću ne samo na osnovnim i master akademskim, već i na doktorskim studijama, kao i nastavnicima koji predaju delove ovakvog programa na svim nivoima studija. Zbog toga je koncipirana kao monografija, sa idejom da sveobuhvatno izloži gradivo ove oblasti i približi ga čitaocima pomoću vizuelizacija.

Autori smatraju da vizuelno predstavljanje obrađenih tema u velikoj meri olakšava razumevanje koncepata i rezultata iz diferencijalne geometrije. Zbog toga je u knjigu uključen veliki broj grafičkih prikaza obrađenih tema, kreiranih pomoću softverskog paketa *MV-Graphics* koji su razvili Vesna Veličković i Eberhard Malkowsky. Više informacija o ovom softveru zainteresovani čitaoci mogu naći u odgovarajućim referencama u spisku literature.

Preduslov za čitanje ove knjige je solidno znanje matematičke analize i analitičke geometrije. Podsećanja radi, najvažniji rezultati iz ovih oblasti navedeni su u poglavlju 1.2.

Knjiga se sastoji iz tri glave sa ukupno 34 poglavlja. Sadrži listu slika, 49 detaljno urađena primera, 95 vizuelizacija, indeks pojmova i proširenu listu referenci za dalja istraživanja, uključujući udžbenike, monografije i naučne radove, kao i odabrane doktorske disertacije i master radove.

Glava 1 proučava lokalna geometrijska svojstva krivih u trodimenzionom euklidskom prostoru $\mathbb{E}^3$. Teme od posebnog interesa su parametarske reprezentacije krivih, dužina luka krive kao njen prirodni parametar, veliki broj primera ravnih krivih i geometrijski principi njihovih konstrukcija, vektori triedra krivih, Freneove formule, krivina i torzija krive i njihov geometrijski značaj, karakteristični oblik krive u okolini proizvoljne tačke, oskulatorni krugovi i sfere, involute i evolute krive, fundamentalna teorema krivih i prirodne ili unutrašnje jednačine krivih, linije konstantnog nagiba i na kraju sferne slike krivih.

Glava 2 se bavi lokalnom diferencijalnom geometrijom površi u trodimenzionom euklidskom prostoru $\mathbb{E}^3$, što znači da se proučava geometrijski oblik površi u okolini proizvoljne tačke. Najvažniji pojmovi koji proizilaze iz ovog zadatka su normalna, glavna, Gausova i srednja krivina. Ostale važne teme su krive na površima, tangentne ravni i vektori normala površi, prvi i drugi fundamentalni koeficijenti, Menijeova teorema, glavni pravci, Ojlerova formula, lokalni oblik površi i Dupinova indikatriisa, linije krivine i asimptotske linije, trostruki ortogonalni sistemi i Gausove i Vajngartenove jednačine.

Glava 3 proučava unutrašnju geometriju površi, odnosno geometrijska svojstva površi koja zavise samo od mera na samoj površi, konkretno od prvih fundamentalnih koeficijenata i njihovih izvoda. Najvažnije teme u ovoj glavi su Kristofelovi simboli prve i druge vrste i geodezijska krivina, Liuvilova teorema, geodezijske linije na površima sa ortogonalnim parametrima i na rotacionim površima, minimalno svojstvo geodezijskih linija, ortogonalni i geodezijski parametri, geodezijske paralelne i geodezijske polarne koordinate,

Levi–Čivita paralelizam, Gausove i Kodaci–Majnardijeve formule za parcijalne izvode, teorema Egregium, konformna, izometrijska i preslikavanja površi koja čuvaju površine, Gaus–Boneova teorema, minimalne površi i Vajerštrasove formule.

Najsrdajnije se zahvaljujemo recenzentima prof. Vladimiru Rakočeviću, dopisnom članu SANU i profesorima Nedi Bokan i Ljubici Velimirović koji su svojim primedbama i sugestijama doprineli unapređenju kvaliteta ove knjige. Takođe se zahvaljujemo lektoru Snežani Krstić Tomić na rešavanju jezičkih nedoumica u ovom tekstu.

Ćemal Dolićanin
Eberhard Malkowsky
Vesna Veličković

Novi Pazar,
Beograd,
Niš,

mart, 2021.

Spisak slika

1.1	Euklidsko rastojanje tačaka P i Q i dužina vektora $\vec{x} = \overrightarrow{PQ}$	6
1.2	Vektor i vektor položaja tačke	7
1.3	Dijagonale paralelograma	8
1.4	Visine trougla	8
1.5	Ugao između vektora $\vec{x}$ i $\vec{y}$ i projekcija $\vec{y}$ na $\vec{x}$	9
1.6	Rastojanje tačke od ravni	11
1.7	Površina paralelograma	12
1.8	Parametarska reprezentacija krive	16
1.9	Heliks	16
1.10	Nejlova parabola	17
1.11	Lanac koji slobodno visi i parametarska reprezentacija lančanice	18
1.12	Lančanice (levo) i lančanica γ i kvadratna parabola γ^* (desno)	20
1.13	Konstrukcija (levo) i familije serpentina (desno)	21
1.14	Konstrukcija (levo) i familije versijera (desno)	22
1.15	Konstrukcija Dioklesove kisoide (levo) i strofoide (desno)	23
1.16	Familije Dioklesovih kisoida i strofoida	24
1.17	Konstrukcija (levo) i familije Maklorenovih trisektrisa (desno)	24
1.18	Konstrukcija Nikomedesovog konkoida (levo) i Paskalovog puža (desno)	26
1.19	Familije Nikomedesovih konkoida	26
1.20	Familije Paskalovih puževa	27
1.21	Konstrukcija (levo) i familija κ -krivih (desno)	27
1.22	Konstrukcija Kasinijeve krive	29
1.23	Familije Kasinijevih krivih	29
1.24	Konstrukcija (levo) i familija rozeta (desno)	30
1.25	Konstrukcija (levo) i familija linija dvostrukog jajeta (desno)	31
1.26	Konstrukcija (levo) i familija astroida (desno)	32
1.27	Familija astroida i njihove ortogonalne trajektorije	33
1.28	Lančanica sa parametrima t (levo) i s (desno)	34
1.29	Lanci koji vise imaju jednaku dužinu	37
1.30	Konstrukcija obične cikloide	38
1.31	Familije običnih cikloida	38
1.32	Konstrukcija (levo) i familija epicikloida (desno)	39
1.33	Familije hipocikloida (levo) i neke specijalne hipocikloide (desno)	41
1.34	Konstrukcija (levo) i familija traktriksa (desno)	43
1.35	Vektori tangenti i vektori krivina lančanica (levo) i traktriksa (desno)	45
1.36	Vektori triedra heliksa	47
1.37	Vektori triedra krive iz vizuelizacije 1.6.8	48
1.38	Epicikloide i njihovi vektori krivina	53
1.39	Torzija je mera odstupanja krive od ravni	55
1.40	Oskulatorna, normalna i rektifikaciona ravan heliksa	56

1.41	Aproksimacije heliksa u njenoj oskulatornoj, normalnoj i rektifikacionoj ravni	57
1.42	Elipsa sa oskulatornim krugovima i centrima krivine	58
1.43	Oskulatorni krugovi kao aproksimacije drugog reda	59
1.44	Oskulatorni krug u tački krive iz vizuelizacije 1.9.3	60
1.45	Kriva, kriva njenih centara krivine i oskulatorna ravan, krug i sfera u istoj tački	60
1.46	Heliks, oskulatorna ravan, krug i sfera i kriva centara oskulatornih sfera	62
1.47	Oskulatorna sfera u nekoj tački krive γ iz vizuelizacije 1.9.7	63
1.48	Oskulatorna sfera u nekoj tački krive γ iz vizuelizacije 1.9.7	63
1.49	Tangentna površ (levo) i definicija involute (desno)	64
1.50	Involuta u tangentnoj površi krive	64
1.51	Involute krive na sferi (levo) i na katenoidu (desno)	65
1.52	Preseci tangenti na heliks sa ravnima ortogonalnih na njegovu osu	66
1.53	Definicija involute ravni	67
1.54	Involute ravni heliksa	69
1.55	Involute ravni krive na katenoidu	70
1.56	Evolute krive na katenoidu	70
1.57	Evoluta lančаницe	71
1.58	Evolute heliksa	72
1.59	Sferne krive	76
1.60	Linije konstantnog nagiba date krivine	77
1.61	Linije konstantnog nagiba na konusu	80
1.62	Konstantan ugao između linije konstantnog nagiba γ i pravca $\vec{u}$	82
1.63	Linije konstantnog nagiba	83
1.64	Linije konstantnog nagiba na sferi (levo) i katenoidu (desno)	83
1.65	Kriva krivine $\kappa(s) = s$, odnosno $\phi(s) = s^2/2$. Klotoid	84
1.66	Klotoidi (levo) i logaritamске spirale (desno)	85
1.67	Ortogonalna projekcija linije konstantnog nagiba na paraboloidu	87
1.68	Ortogonalna projekcija linije konstantnog nagiba na sferi	88
1.69	Sferne slike vektora tangenti, normala i binormala krive γ	90
1.70	Sferne slike heliksa	90
1.71	Sferne slike vektora tangenti linija konstantnog nagiba na katenoidu	91
2.1	Krive u svojoj parametarskoj ravni (levo) i na površi (desno)	94
2.2	Parametarske linije na površi	95
2.3	Polarne koordinate u ravni (levo); x^1x^2 -ravan sa polarnim koordinatama kao parametrima (desno)	96
2.4	Kriva u ravni sa različitim parametarskim reprezentacijama	97
2.5	Polusfere iz vizuelizacije 2.1.7 (a) i (b)	98
2.6	Sfera sa sfernim parametrima (levo) i parametrizacija iz vizuelizacije 2.1.7 (c) (desno)	99
2.7	Tangentne ravni i vektori normala površi	100
2.8	Generisanje rotacione površi	105
2.9	Generisanje ravni	106
2.10	Generisanje kružnog cilindra	106
2.11	Generisanje kružnog konusa	107
2.12	Generisanje sfere	107
2.13	Generisanje torusa	108
2.14	Generisanje katenoida	108
2.15	Logaritamска spirala kao loksodrom u ravni	110

2.16	Loksodrom na sferi	111
2.17	Loksodromi na torusu	112
2.18	Linije konstantnog nagiba na torusu sa njihovom graničnom krivom	113
2.19	Komponente vektora krivine	114
2.20	Reprezentacija normalne krivine krive na torusu	115
2.21	Preseci jednostrukog hiperboloida sa ravnima	118
2.22	Dve familije pravih linija na jednostrukom hiperboloidu	119
2.23	Krivina, normalna i geodezijska krivina duž heliksa na cilindru	120
2.24	Krivina, geodezijska i normalna krivina u tački paralele sfere	120
2.25	Normalna i geodezijska krivina $\kappa_n = 0$ i $\kappa_g = \kappa$ u tački krive na katenoidu	121
2.26	Reprezentacija normalne krivine krive na torusu	122
2.27	Površ normala (levo) i binormala loksodroma na sferi (desno)	123
2.28	Površ tangenti, normala i binormala heliksa	123
2.29	Konoid i helikoid	124
2.30	Opšta zavojna površ (levo) i zavojna površ (desno)	124
2.31	Krive na cilindru sa istim tangentama i normalnom krivinom	125
2.32	Projekcija vektora krivine krive na konusu na vektor normale konusa	126
2.33	Normalan presek loksodroma na torusu	126
2.34	Normalna krivina u tački krive na cilindru i krivina odgovarajućeg normalnog preseka	127
2.35	Ilustracija napomene 2.5.11	129
2.36	Glavni pravci $\vec{d}^1$ i $\vec{d}^2$ u tački površi	130
2.37	Katenoid (levo) i njegova Gausova krivina (desno) predstavljene kao rotacione površi	134
2.38	Pseudosfera (levo) i njena srednja krivina (desno) predstavljene kao rotacione površi	135
2.39	Hiperboličke (levo) i eliptičke sferne površi (desno)	136
2.40	Parabolička (levo), hiperbolička (sredina) i eliptička (desno) pseudosferna površ	137
2.41	Hiperbolička sferna i pseudosferna površ sa minimalnim i maksimalnim poluprečnicima u^2 -linija	138
2.42	Rotacione površi sa Gausovom krivinom $K(u) = k/u^2$	139
2.43	Rotacione površi sa Gausovom krivinom $K(u) = k/u^2$	139
2.44	Rotacione površi sa datom krivinom $K = \exp(x)$ (levo) i $K = \sin x$ (desno)	140
2.45	EksPLICITNA površ S iz vizuelizacije 2.5.23 (a) za $a = 3/2$ (levo), linije konstantne Gausove (sredina) i konstantne srednje krivine (desno)	141
2.46	Gausova krivina eksplicitne površi S iz vizuelizacije 2.5.23 (a) predstavljena kao eksplicitna površ (levo) i njene linije konstantne Gausove krivine (desno)	141
2.47	Srednja krivina eksplicitne površi S iz vizuelizacije 2.5.23 (a) predstavljena kao eksplicitna površ (levo) i njene linije konstantne Gausove krivine (desno)	142
2.48	EksPLICITNA površ S iz vizuelizacije 2.5.23 (b) (levo), linije konstantne Gausove (sredina) i konstantne srednje krivine (desno)	142
2.49	EksPLICITNA površ iz vizuelizacije 2.5.23 (b), linije nivoa $(u^1)^2 - (u^2)^2 = const$ na površi (levo) i linije nivoa u parametarskoj ravni površi (desno)	143
2.50	Pravolinijska površ generisana vektorima normali površi duž krive na površi iz vizuelizacije 2.5.23 (b)	143
2.51	Pupčane tačke dvostrukog hiperboloida za različite vrednosti a , b i c	146
2.52	Reprezentacija Gausove i srednje krivine krive na hiperboličkom paraboloidu	149
2.53	Reprezentacija prve i druge glavne krivine duž krive na hiperboličkom paraboloidu	150

2.54	Reprezentacije prve i druge glavne krivine na odgovarajućim pravolinijskim površima	151
2.55	Pupčane tačke elipsoida	156
2.56	Ojlerova teorema	156
2.57	Hiperboličke (levo), paraboličke (isprekidano) i eliptičke (desno) tačke na eksplicitnoj površi	160
2.58	Torus sa eliptičkim (spoljašnjim), paraboličkim (isprekidanim) i hiperboličkim (unutrašnjim) tačkama	161
2.59	Tangentne ravni elipsoida	163
2.60	Tangentne ravni jednostrukog hiperbolida	163
2.61	Tangentne ravni torusa u eliptičkoj, paraboličkim i hiperboličkim tačkama	164
2.62	Rotacioni paraboloid i površ iz vizuelizacije 2.6.10	165
2.63	Ravna tačka površi iz vizuelizacije 2.6.10	165
2.64	Majmunsko sedlo	166
2.65	Majmunsko sedlo i njegov presek sa x^1x^2 -ravni	166
2.66	Majmunsko sedlo i normalan presek u tački $(u^1, u^2) = (0, 0)$	167
2.67	Dupinova indikatrisa u eliptičkoj tački	168
2.68	Dupinova indikatrisa u paraboličkoj tački (levo) i u hiperboličkoj tački sa asimptotskim pravcima (desno)	168
2.69	Vizuelizacija napomene 2.7.2	169
2.70	Linije krivine na helikoidu	170
2.71	Opšti konus generisan astroidom	171
2.72	Druga familija linija krivine na opštem konusu sa slike 2.71	172
2.73	Asimptotske linije na konoidu sa $\varphi(u^1) = \log(1 + u^1)$	174
2.74	Linije krivine na Mebijusovoj traci	175
2.75	Oskulatorna i tangentna ravan u tački asimptotske linije	176
2.76	Linije krivine na hiperboličkom paraboloidu	177
2.77	Linije krivine na eliptičkom konusu	178
2.78	Asimptotske linije na katenoidu	179
2.79	Asimptotske linije na rotacionoj površi sa $r(u^1) = 1$ i $h(u^1) = \log u^1$	179
2.80	Asimptotske linije na delu torusa za $u^1 \in (\pi/2, 3\pi/2)$	180
2.81	Familije asimptotskih linija na pseudosferi iz vizuelizacije 2.8.12	180
2.82	Asimptotske linije na eksplicitnoj površi sa $f(u^i) = (u^1)^2 + (u^2)^3$	181
2.83	Razvojna i tangentna površ duž u^2 -linije	182
2.84	Razvojna i tangentna površ duž u^2 -linije	182
2.85	Razvojne površi: tangentna površ (levo), opšti cilindar (sredina) i opšti konus (desno)	183
2.86	Kružni cilindar i konus generisani linijom krivine na rotacionoj površi	186
2.87	Kružni cilindar i konus generisani linijom krivine na rotacionoj površi	187
2.88	Tangentna površ generisana linijom krivine na eliptičkom konusu	188
2.89	Trostruki ortogonalni sistem sfera, kružnih konusa i ravni	190
2.90	Trostruki sistem iz vizuelizacije 2.9.3	191
2.91	Linija krivine na eliptičkom konusu koja predstavlja presek eliptičkog konusa i sfere	192
2.92	Trostruki ortogonalni sistem elipsoida i jednostukih i dvostukih hiperboloida (levo) i linije krivine na elipsoidu (desno)	193
2.93	Linije krivine na jednostrukom (levo) i dvostrukom hiperboloidu (desno)	195
2.94	Torzija duž asimptotske linije na katenoidu (levo) i pseudosferi (desno)	198
2.95	$\pm$ torzija duž asimptotske linije na eksplicitnoj površi	199
2.96	Katenoid i jedna njegova paralelna površ	201

2.97	Hiperbolička sferna površ (levo) i njena paralelna površ sa konstantnom srednjom krivinom $H = -1/2$ (desno)	202
2.98	Eliptička sferna površ (levo) i njena paralelna površ sa konstantnom srednjom krivinom $H = -1/2$ (desno)	203
2.99	Pseudosfera (levo) i njena paralelna površ (desno) za $a = 1$	203
2.100	Kriva na najmunskom sedlu i njena slika u odnosu na sferno Gausovo preslikavanje	204
2.101	Kriva na konoidu i njena slika u odnosu na sferno Gausovo preslikavanje	204
2.102	Sferne slike (desno) istog domena (levo) dva različita paraboloida	205
2.103	Okoline eliptičke i hiperboličke tačke na torusu	205
2.104	Krive i njihove orijentacije u okolinama tačaka sa $K > 0$, $K = 0$ i $K < 0$ i njihove slike u odnosu na Gausovo preslikavanje	206
2.105	Kružne okoline nule na hiperboličkom paraboloidu	208
3.1	Veza između krivine i geodezijske krivine krive na površi (teorema 3.1.1)	210
3.2	Reprezentacija krive $-0.9\kappa_g$ duž loksodroma (isprekidano) na pseudosferi	216
3.3	Reprezentacija krive $-3\kappa_g$ duž loksodroma (isprekidano) na jediničnoj sferi	217
3.4	Pravolinijska površ generisana loksodromom na jediničnoj sferi i vektorima $\vec{t}(s)$	219
3.5	Pravolinijska površ generisana loksodromom na pseudosferi i vektorima $\vec{t}(s)$	219
3.6	Geodezijske krivine duž parametarskih linija hiperboličkog paraboloida	221
3.7	Geodezijska linija na konusu i vektor normale površi u oskulatornoj ravni u tački	225
3.8	Glavni krugovi (levo) i geodezijske linije na sferi (desno)	230
3.9	Geodezijske linije na konusu generisanim loksodromom na sferi (levo) i na kružnom konusu (desno)	235
3.10	Geodezijske linije na pseudosferi	237
3.11	Kleroova teorema	239
3.12	Geodezijske linije prvog karakterističnog oblika	244
3.13	Geodezijske linije drugog karakterističnog oblika	245
3.14	Geodezijske linije drugog karakterističnog oblika	245
3.15	Geodezijske linije drugog karakterističnog oblika i granične linije za $u^1 = \hat{u}^1$	246
3.16	Geodezijske linije trećeg karakterističnog oblika i njihove asimptote	248
3.17	Parametarske linije za geodezijske parametre na rotacionom paraboloidu	257
3.18	Familija geodezijskih linija na konusu (isprekidano) i njihove ortogonalne trajektorije	258
3.19	Geodezijske paralelne i polarne koordinate na rotacionim površima	259
3.20	Krive paralelne loksodromima na kružnom konusu	260
3.21	Geodezijske paralelne koordinate na cilindru	262
3.22	Geodezijske paralelne koordinate na kružnom konusu	263
3.23	Geodezijske polarne koordinate na cilindru	264
3.24	Geodezijske polarne koordinate na kružnom konusu	265
3.25	Paralelno pomeranje duž loksodroma na sferi	269
3.26	Paralelno pomeranje duž geodezijske linije na konusu i torusu	270
3.27	Stereografska projekcija	278
3.28	Princip stereografske projekcije	279
3.29	Slika međustanja stereografske projekcije	280
3.30	Izotermalni parametri na sferi i pseudosferi	283
3.31	Lambertova preslikavanja iz vizuelizacije 3.9.19	290
3.32	Lambertova projekcija sfere na cilindar	295
3.33	Geodezijski trouglovi na sferi (levo) i pseudosferi (desno)	299

3.34	Eneperova površ sa parametarskom reprezentacijom (3.161)	309
3.35	Eneperova površ sa parametarskom reprezentacijom (3.162)	310
3.36	Eneperova površ sa linijama samopresecanja	310
3.37	Nekoliko grana Šerkove minimalne površi	312

Uvod

Proučavanje diferencijalne geometrije krivih i površi može biti lokalnog i globalnog karaktera sa različitim ciljevima. Jedan od ciljeva je dalje razvijanje geometrije višedimenzionalnih prostora, tzv. mnogostrukosti, kao npr. u [4, 119]. Za postizanje ovog cilja potrebno je i razumevanje elemenata topologije, dobra intuicija, sposobnost rešavanja problema, itd. kao npr. u [5, 6, 7, 121].

Iz svakodnevnog iskustva imamo dobar osećaj za objekte u dvodimenzionom i trodimenzionom euklidskom prostoru, pa njihovo vizuelno predstavljanje u ovoj konstalaciji doprinosi lakšem razumevanju obrađenih pojmova i koncepata. Na ovaj način se razvija intuicija koja može biti od velike koristi pri prelasku na apstraktniji pristup ovoj oblasti. Imajući to u vidu, opredelili smo se za proučavanje lokalne teorije krivih i površi u trodimenzionom euklidskom prostoru. Pomoću odgovarajuće vizuelizacije, želimo da kod čitaoca razvijemo vezu između intuitivnog poimanja objekata i matematičkog načina njihovog razmatranja. To mu može pružiti mogućnost razvoja prostornih sposobnosti koje doprinose razvijanju i drugih opštih sposobnosti.

Da bismo povezali korektno matematičko proučavanje krivih i površi i njihovo vizuelno predstavljanje, ove objekte smatramo skupovima tačaka u trodimenzionom euklidskom prostoru koje opisujemo odgovarajućim matematičkim reprezentacijama.

Da bismo dobili sliku nekog matematičkog objekta, prvo ga analiziramo, odredimo njegovu matematičku reprezentaciju, zatim tu reprezentaciju implementiramo u izabranom programskom okruženju, eksportujemo sliku u odgovarajućem grafičkom formatu, u nekim slučajevima je potrebno postprocesuirati dobijenu sliku radi dodavanja elemenata koje nisu predviđeni u tom programskom okruženju i na kraju odrediti tehničke karakteristike rezultujućeg fajla i eventualno izvršiti njegovu kompresiju.

Matematička reprezentacija objekta može biti zadata u eksplicitnom, implicitnom ili parametarskom obliku. Eksplicitni oblik favorizuje jednu koordinatu, što je u računarskoj grafici zgodno u dvodimenzionoj grafici kod algoritmima rasterizacije, pogotovu kod onih koji koriste linije skeniranja. Ipak, čim objekti postanu malo složeniji, favorizovanje jedne koordinate postaje prepreka za dalji rad. Implicitni oblik zahteva određivanje nula funkcija dve realne promenljive, što je računski dosta zahtevno, i memorijski i vremenski, pa se izbegava kad god je to moguće. Zbog toga je u računarskoj grafici za određivanje pozicije tačaka najzgodniji parametarski oblik.

Isctavanje krivih, naročito u dvodimenzionom prostoru nije teško, ali grafička reprezentacija površi donosi veći broj izazova, kao što su određivanje dela površi zaklonjenog nekim drugim delom te iste površi, konturne linije kao granične linije vidljivog dela površi, kao i njihovu vidljivost. Ako se na sceni nalazi veći broj objekata, treba odrediti njihov međusobni odnos, koji deo kog objekta je zaklonjen drugim objektima, linije preseka ako postoje i drugo.

Programsko okruženje u kome implementiramo scenu zadatu matematičkim reprezentacijama objekata koje se nalaze u njoj može biti različito. Jedna vrsta okruženja su platforme za vizuelno predstavljanje matematičkih sadržaja, kao što je *GeoGebra* [75]. Složenija vrsta okruženja su programski paketi za simboličko izračunavanje sa mogućnostima vizuelizacije,

kao što su *Mathematica* [57, 58, 175, 188], *MatLab* [55], *MathCAD* [14], *Maple* [142], *MuPAD* [76] i drugi.

Takođe se može programirati u nekom standardnom programskom jeziku, kao što su *C++*, *C#*, *Java*, uz korišćenje ugrađenih funkcija za crtanje ili uz korišćenje neke poznate biblioteke funkcija kao što je *OpenGL*. Na primer, vizuelizacije u programskom paketu *Java View* autora Konrada Polthiera opisane su u [13, 62, 72, 130]. Neke vizuelizacije u *C++* opisane su u [183, 138, 173, 174] sa teorijskom podlogom u [172].

Mi svoje vizuelizacije razvijamo u *Delphi*-ju bez korišćenja *OpenGL*-a. Za tehniku iscrtanja koristimo *linijsku grafiku* sa određivanjem vidljivosti površi i konturnih linija. Ovaj pristup smo izabrali jer najtačnije moguće prikazuje linije, specijalno različite vrste linija na površima, što je od izuzetne važnosti za vizuelizaciju diferencijalne geometrije. Dobijena slika je čista bez nepotrebnih detalja pa se lako uočavaju odnosi koje želimo da prikažemo.

Fundamente linijske grafike postavio je Kurt Endl u [50, 46, 47, 48] i koristio je za crtanje sfera, cilindara, konusa i Platonskih tela. Eberhard Malkowsky je dogradio ovaj softver i iskoristio ga za vizuelizaciju diferencijalne geometrije [86], za šta je dobio nagrade [49, 51]. Iz ovog softvera su proizašli doktorski rad [53], magistarska teza [189] i radovi [54, 77, 78, 79]. Razvijanju softvera se kasnije priključila Vesna Veličković, iz čega je proizašla njena doktorska disertacija [184] i veći broj radova koji se pominju o ovoj knjizi.

Softverski paket koji razvijaju Vesna Veličković i Eberhard Malkowsky se naziva *MV-Graphics*. Njegovi principi su opisani u [80, 81, 82, 83, 86, 97, 105, 106, 109, 164, 166]. Specijalno, konturna linija nekih površi se obrađuje u [110, 167]. Svi alati za crtanje su razvijeni od početka, bez korišćenja dodatnih grafičkih biblioteka, što daje fleksibilnost dorade i dogradnje željenih elemenata, kao npr. manipulacija vidljivošću u [95]. Pored crtanja krivih i površi zadatih parametarskim reprezentacijama, *MV-Graphics* ima mogućnost nalaženja nula realnih funkcija dve realne promenljive, što omogućava i vizuelizaciju implicitno zadatih površi. Krive i površi mogu biti zadate i nekim geometrijskim principom bez unapred definisane matematičke reprezentacije, kao u poglavlju 1.4, pa mogućnost programiranja koju imamo u paketu *MV-Graphics* dolazi do izražaja. Ipak, vreme iscrtanje slike je u tom slučaju daleko duže nego kad je objekat zadat parametarskom reprezentacijom. To se naročito primećuje kod kompleksnih geometrijskih principa, kao što je generisanje kristala [94, 170, 171] počevši od neke potencijalne površi [99]. Vizuelizacije ovog tipa možemo videti u [91, 112, 113], njihovu matematičku pozadinu u [10, 36, 37, 38, 88, 89, 90], a dalja istraživanja se mogu naći u [2, 39, 40, 43, 44]. Uopštenja nekih vizuelizacija datih u ovoj knjizi možemo videti u topologiji [84, 85, 92, 93, 111, 169], u radovima [11, 12, 36] je data njihova teorijska osnova, a dalja istraživanja u ovoj oblasti u [87]. Na kraju, radovi iz drugih oblasti matematike koji se koriste u našim vizuelizacijama su [3, 20, 21, 41, 42].

U ovoj knjizi vizuelizaciju obrađujemo samo na nivou matematičkog analiziranja objekata i zadavanja njihovih parametarskih reprezentacija, a konačan rezultat prikazujemo u vidu slika. Programerske i tehničke detalje implementacije izostavljamo.

Sve vizuelizacije prikazane u ovoj knjizi su rađene u softverskom paketu *MV-Graphics* autora Vesne Veličković i Eberhard-a Malkowsky-og i skoro sve su rađene za potrebe ove knjige, a za vizuelizacije preuzete iz objavljenih radova dati su citati u odgovarajućim poglavljima.

Knjige iz diferencijalne geometrije koje obrađuju teme bliske temama u našoj knjizi su [24, 70, 73, 71, 60, 67, 15, 148, 154, 128, 129, 153, 157, 158, 160, 177, 178, 179, 180]. Takođe se pozivamo na sledeću literaturu sa kursovima iz diferencijalne geometrije [1, 8, 9, 18, 56, 59, 69, 74, 117, 122, 131, 136, 143, 144, 145, 146, 150, 156, 161]. Još neke interesantne teme se mogu naći u [27, 61, 64, 66, 116, 120, 127, 137, 141], a na ruskom [6, 7, 25, 28]. Udžbenici

na srpskom koji obrađuju ovu oblast su [16, 19, 32, 45, 118, 135, 152], zbirke zadataka [17, 123, 162, 181], a neke specifične teme su obrađene u [115, 26], doktorskoj disertaciji [182] i magistarskim radovima [185, 186, 187, 190, 191, 192, 193]. Diferencijalna geometrija ima značajnu primenu u različitim oblastima, npr. u fizici [34, 132, 133, 149, 151, 163], fizičkoj hemiji [91, 112, 114], biologiji [139] i inženjerskim naukama [30, 33, 35, 68, 124, 125, 126, 140, 147, 159, 176].